

Dos-cents anys de **terror misogin**

Els segles XVI i XVII han estat batejats per la historiadora Anne Lewellyn Barstow com els dos-cents anys de terror misogin.

Tanmateix, la funció de les dones va tenir un reconeixement important dintre de les guerres, la política i la cultura, malgrat el sistemàtic abandó de les noies respecte als nois en l'ensenyament.

Engels, en *L'origen de la família, de la propietat privada i de l'estat*, posa l'èmfasi en un fet que cap crítica al materialisme històric no pot negar: la producció i reproducció de la vida immediata com a factor determinant del procés històric. En aquest procés històric més que secular la dona ha existit sobretot sota el silenci de la reproducció. Només fent un seguiment del tema de les redempcions de les dones remences ens adonem de la relació estreta que hi ha entre la redempció, la marxa del mas remença de les noies de la casa i el seu subsegüent matrimoni, la major part de vegades amb remences d'altres masos. Tot plegat formava part no sols de la vida quotidiana femenina sinó també de la política demogràfica de la senyoria. El paper de la reproducció era decisiu per a la societat. Amb una esperança de vida baixa (entorn dels trenta anys), una taxa de nupcialitat elevada (entorn de 10 de cada mil es casaven cada any, amb moltes segones nupcies), un període de fecunditat curt (entre els 14 i els 22 anys) i una taxa de natalitat elevada (entre el 35 i el 40 per mil de dones infantaven cada any), sense comptar els naixements il·legítims, que podien anar d'un de cada deu a un de cada cent, tot revela el pes significatiu de la reproducció en la vida femenina.

No vull ficar-me en el paper del treball domèstic de la dona en els segles moderns ni en el caràcter complementari, o més que complementari, del seu treball per a la reproducció familiar. En canvi sí que m'interessa, des d'aquí, situar com la dona va quedar afectada pels aspectes polítics, culturals i ideològics dels segles XVI i XVII i de quina manera la

política religiosa i estatal va contribuir decisivament, no sols a mantenir una reproducció sota vigilància sinó també a propiciar el reforçament del poder.

La necessitat d'identificar la dona com a subjecte històric ha fet que a vegades es tendeixi a estudiar-la per separat i en termes de greuges comparatius. Tanmateix és difícil destriar la seva dependència secular del procés històric. La societat estamental durant segles va exigir, de manera violenta, enormes graus de dependència i d'homogeneïtzació ideològica. Això va ser així per a tota la població, però en especial per a les dones.

La dona va ser subjecte actiu i/o passiu d'aquella societat de creació de fronteres, d'homogeneïtzació cultural i de formació de la propietat.

Les històries de la societat rural dels segles XVI i XVII han demostrat el creixement de la demografia i per consegüent el creixement dels pobres i la formació de la diferenciació social al si de les comunitats pageses, amb l'emergència de fenòmens d'endeutament crònic i de pèrdua de la terra que afectaven els més febles. Les dones van esdevenir una part substancial d'aquesta pobresa, i les vídues un dels principals grups de risc. Dins una societat d'hegemonia rural, les dificultats de la vida camperola són allò que explica l'augment de la presència rural o urbana de les dones de vida marginal, contra les quals la justícia actuà sovint de forma implacable.

La història ha identificat tant la presència d'avalotadores com l'existència de les fetilleres en els segles moderns. Les primeres no sempre són fàcils de singularitzar perquè els dietaris i

La persecució contra la bruixeria va ser una característica dels segles XVI i XVII, paral·lelament al creixement de la població, de les desigualtats i de la pobresa.

les cròniques, quan ens parlen de moviments populars, sigui les Germanies o els avalots de la Guerra dels Segadors, ens parlen genèricament de “gent” o de “poble” o de “multitud plebea”. Tanmateix, després, a través de la repressió, podem esbrinar que hi havia dones actives. Pel que fa a la repressió contra el capità agermanat Vicent Peris i els seus (març del 1522), la crònica de Viciàna escriu: *“miercoles haorcaron III. hombres y una muger: y fue hecha una horca ante la casa de Vicent Periz donde colgaron un hombre y una muger”*. Si de la València agermanada passem a la Barcelona inestable de desembre del 1640, veiem que aquell mes era jutjada pel jutge de prohoms de Barcelona Maria Anna Cot, “adalada y inculpada per serse trobada en un motí los dies passats tingut en la casa de Lluís Mariner, apotecari d’esta ciutat, ajudant a dit motí tirant algunes pedrades, fent-li gran dany en sa botiga, fonch per ço condemnada per dit juy de prohòmens a cent assots y 3 anys de desterro de la vegueria streta de Barcelona”. El jutge de prohoms barceloní sovint actuà contra les dones

que escapaven dels patrons establerts.

La societat tenia els propis mecanismes de control o d’“equilibri” social, que anaven des del tancament de les anomenades dones deshonestes en institucions com la casa de les Repenedides de Barcelona fins a la creació de les causes pies en favor de donzelles pobres, com la de Maties Vilar, ciutadà honrat de Barcelona, per a les donzelles de l’Hospital de la Misericòrdia de la Ciutat. Cada any, per Sant Maties, els consellers de Barcelona assistien a un ofici a l’església de Montealegre i n’extreien una donzella: “y fonch hi també present en dit offici la donsella que dit die –escriu el dietarista de la ciutat el febrer del 1638– fonch extreta a sort en dit hospital, vestida ab una roba verda ab una corona de flors en lo cap, la qual acompanyaren los dits administradors a dita iglésia de dits pares teatinos de dit hospital en fora que fonch cosa de veurer”.

Un aspecte decisiu del significat del gènere pel que fa a l’ordre social hom el pot trobar en la persecució de la bruixeria d’una banda i en el paper del santo-

ral i la immaculada concepció com a rèplica de l’altra. En totes aquestes coses la història de les dones de casa nostra no és diferent de la de la resta d’Europa.

La misoginia dels segles XVI i XVII.

Anne Lewellyn Barstow ha batejat els segles XVI i XVII com 200 anys de terror misogin. Aquesta autora veu en aquesta època un increment de la violència contra les dones potenciat per la pressió que van exercir l’església –fosa la de la reforma fos la de la contrareforma– i l’estat en el seu afany d’ordre i control social. En les societats patriarcales, com la nostra, la dona és temuda com a font de desordre. En aquests segles a Europa va tenir lloc el creixement de la demografia, de la desigualtat i de la pobresa, al costat de la formació de l’estat de la mà del poder eclesiàstic. Tot això junt explica un fenomen tan complex com el de la persecució de bruixes. Els tribunals eren masculins i les principals víctimes femenines, i els teòlegs solen descriure la bruixeria com una rebel·lia femenina hostil a Déu. La nostra societat no va escapar a l’epidèmia general. El moment culminant de la repressió contra dones acusades de bruixeria ha estat situat en el primer terç del segle XVII. Núria Sales, pel que fa a aquesta persecució, ha insistit sobretot en el paper dels tribunals senyorials per sobre dels reials i de la Inquisició, cosa que encara fa esgarriar més perquè revela el nivell d’intransigència de la societat civil. En aquests processos s’hi pot trobar des de la persecució de la fertilitat i la medicina natural –que en darrer terme era el patrimoni femení de les velles pràctiques esbandides per la nova ciència– fins a la penalització de la marginalitat en els casos de dones que reunien els tres estigmes de viduitat, envelliment i pobresa. Entre molts d’altres podrien destacar-se el cas de Caterina Floreta, fetillera de Vic arribada a Ciutat de Mallorca per tal de desencantar un tresor, condemnada el 1625 pel Sant Ofici a rebre dos-cents assots en públic i al desterrament del districte de la ciutat per la resta de la seva vida. No gaire diferent eren els casos barcelonins del juliol del 1603, en què el Sant Ofici també comdemna a assots “una dona

castellana bunyolera, per etchisera; altra per echisera, catalana, anomenada Hierònima Casajús, que ha anys fou assotada y desterrada per alcavota en Barcelona y aprés en Valladolid per lo mateix". Poc després eren tretes a penitència tres dones més: Caterina Gra, àlies Bociona, Esperança Torres i Jerònima Maiaia "totes tres per etchiseras" i les tres desterrades per cinc anys de deu llegües de Barcelona. Però hi ha situacions més tràgiques, com ara el cas de Margarida Gulló àlies Roquilla, vídua, gran i pobre, condemnada a ser penjada per Miquel de Cardona i Rocabertí, baró del castell de Sant Mori, acusada de bruixeria (1619), o totes les dones condemnades de les comarques de Vic de començaments del segle XVII estudiades per Antoni Pladevall.

Marginació cultural. Si de la marginació social passem a la cultura, tot demostra l'abandó de les nenes en contrast amb els nens en matèria d'ensenyament. L'anàlisi dels documents —diu Josep M. Marquès en el seu estudi sobre les escoles parroquials del bisbat de Girona entre els segles XVI a XVIII— deixa entreveure l'existència d'una docència de primeres lletres relativament abundant al bisbat; tota l'oferta docent, però, s'adreça als nois. Per a les noies només hi havia, des de l'any 1699, les religioses terciàries de Sant Domènec de Girona "que oferien ensenyament de costura i primeres lletres". Però la "mestra costurera" o no existia o se sacrificava si feia penjar els recursos del mestre de minyons. Això explica que l'estudi sobre l'alfabetització de Mataró al segle XVIII de M. Ventura permeti parlar de les dones com a col·lectiu analfabet a la primera meitat del segle XVIII. Només sabien signar algunes dones de les classes privilegiades, 8 de 15. A finals del segle la cosa havia canviat; d'una banda el sector privilegiat havia millorat; de l'altra, més de la meitat del bloc femení del sector mercantil sabia signar i 9 de 28 dones del sector menestral també en sabia ja.

Això no vol dir, que —tot i els trets de misogínia de la cultura del Renaixement—, entre els sectors privilegiats no es poguessin distingir dones cultes i

amb curiositat intel·lectual. En tot cas, a Catalunya, contra el mite cultural de la inferioritat de la dona, destaca el cas de Juliana Morell, nascuda a Barcelona el 1594, que a l'edat de quatre anys ja aprenia de lletra. A Europa hi ha dones

ENCICLOPÈDIA CATALANA

Imatge d'una dama de la noblesa mallorquina del segle XVII.

predicadores. Potser, entre nosaltres, no tenim dones predicadores com Elizabeth Hooton o Mary Fisher, les protestants angleses del segle XVII que van deixar la família per anar a predicar a Turquia. Però les nostres fetilleres viatgen, com és el cas de Caterina Floreta —que fins i tot havia tingut la intenció d'anar a Roma—, que, en estat de deliri, predicava els seus sabers.

Si de la cultura passem a la política i la guerra, també aquestes dimensions tenen les seves dones. Encara ara a Perpinyà és venerada la religiosa del monestir de Santa Clara Anna Maria Antigó, desterrada de Perpinyà entre 1652 i 1660 per la seva resistència a França i que, de retorn de l'exili, reclama la confessió en català. La repressió de França contra la resistència de Catalunya Nord permet detectar més dones objecte de represàlies polítiques, per raons familiars o per mèrits propis, com Agnès de Llar, Maria Guitard, Dorotea i Margarida Anglada, mare i filla, o Rosa Fageda. Les Anglada són condemnades per crim de sedició. Si de la política passem a la guerra, les dones a més de ser víctimes

propícies de les violacions de la soldadesca —com es denuncia repetidament durant la Guerra dels Segadors— o de ser companyes amistançades dels soldats en campanya —a la manera de la Joana Massissa, al costat del famós bandoler Joan Serrallonga— són també persones actives, especialment en els setges, com repetidament proclamen els textos sobre els diversos setges patits per Barcelona. Viciàna ens en parla tant pel que fa al cantó agermanat com per l'antiagermanat. Lutxent, la baronia de Pere Maça, fou defensada per les seves dues germanes, "las dos damas tomaron dos vallestas y pusieronse sendos morriones y tiraron muchas saetas, com que hirieron a los enemigos y dieron tanto animo con palabras y obras a los cercados que fue cosa de maravilla: andavan ellas tan solícitas por el andén del muro y torres del castillo, que más parecían varones exercitados en guerra que damas regadas en salas y estrados". Per la banda agermanada el paper de les dones en la defensa de Xàtiva no és pas menys important "200 mugeres de los labradores del mercado —escriu Viciàna— con azeite hirviendo y cal y hasses de cáñamo encendidas y con armas en las manos y con cantos muy gruessos que arrojavan rompieron las escalas y cayron los soldados della medio quemados; y otras con vallestas en las manos y morriones en las cabeças defendieron la tierra peleando segun otras amazonas".

Si de les Germanies tornem a passar a la Guerra dels Segadors, també trobem textos similars, com el del doctor Josep Sarroca del 1641, dedicat a les dones d'Illa del Riberal (Rosselló): "Les dones d'Illa defensen la vila meravellosament. Elles foren les que tornaren a tapar la bretxa o obertura que havia fet la bateria, en un instant. Elles les que llançaven als enemics aigua bullenta, elles les que fortament tiraven pedres, elles, finalment, les que estaven animant contínuament als que dintre combatien per sa pàtria, haciendas, fills i vida", i es podrien reproduir molts textos més en aquest mateix sentit relacionats amb la gran quantitat de setges que el nostre país ha patit al llarg de la seva història.

Eva Serra